

Numan Hazar, *İnsan Hakları ve Diplomasi*, Büyüluğ Yayınları, İstanbul, Şubat 2015. 300 Sayfa. ISBN: 978-605-851-086-9

“İnsan hakları ile ilgili olmayan bir meslek yok ise de bazı meslekler insan haklarının korunmasıyla yakından ilgilidir...” Numan Hazar

Hacı Mehmet BOYRAZ*

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen hemen tüm devletler üzerindeki olumsuz etkileri takip eden süreçte insan haklarına dair belgelerin (anlaşma, konvansiyon, sözleşme, vb.) ve örgütlerin sayısını kat be kat arttırmıştır. Devletlerarasındaki bu belgelerin ve örgütlerin giderek artmasıyla birlikte insan haklarına dair konular da giderek önem kazanmaya başlamıştır. Ancak, Soğuk Savaş döneminin dayatmış olduğu statükocu politikalarından ötürü devletler, bilhassa dış politika yapım süreçlerinde insan hakları ihlallerine önem ver(e)memişlerdir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin tarihteki yerini almasıyla birlikte insan haklarına dair politikalarını gözden geçirmeye başlayan devletler, bu sefer de Soğuk Savaş zihniyetinin de etkisiyle ulusal çıkarlarını her konunun üzerinde tutmaya devam ederek diğer devletlerdeki insan hakları ihlallerini görmezden gelmişlerdir. Ancak, 2001 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) düzenlenen terörist saldırılarla birlikte bir ülkedeki insan hakları sorunlarına değinerek eleştiride bulunmanın, uluslararası hukukun temel ilkelerinden biri olan “iç işlerine karışmama” ilkesini ihlal etmediği anlayışı giderek egemen olmaya başlamıştır.

Emekli Büyükelçi Numan Hazar, meslekte edindiği deneyimlerini “İnsan Hakları ve Diplomasi” isimli kitabıyla insan hakları ve dış politika konularına meraklı okuyucularla paylaşmıştır. Daha önce “Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye–Afrika İlişkileri”, “Uluslararası Politika ve Uygarlıklar” ve “Bilim ve Teknolojinin Uygarlıklar ve Dış Politika Üzerindeki Etkileri” başlıklı kitapları yayımlayan yazar, bu kitabında önceki kitaplarının devamı

* Gediz Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

olarak insan hakları ve diplomasi arasındaki bağı ele almıştır. Kitabın ana argümanları dâhilinde bu bağı bilhassa İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden süreçte ivme kazandığı ancak asıl olarak yakın zamanda gündeme geldiği anlaşılmaktadır. Kitabın konusu ile ilgili olarak yazar, “*devletler dış politika yapım süreçlerinde ulusal çıkarlarını ön planda tutarak bu sistem içerisindeki diğer devletlerde gerçekleşen insan hakları ihlallerine çoğu zaman sessiz kalmışlardır*” hipotezini benimsemiş ve on bir bölümde konuyla ilgili alt başlıklara değinerek hipotezini doğrulamaya çalışmıştır. Yazar bu çalışmasıyla daha önce bu konuda yazılmış kitap ve makalelerden farklı olarak kişisel deneyim ve gözlemlerini de eklemiştir. Bu sayede olayların ve olguların diplomatik boyutunun nasıl ifa edildiği görülebilmektedir. Kitabı açıklayıcı bir teknikle kaleme alan yazar, yer yer tartışmalara da yer vermiş ve bu tartışmalara yönelik vicdani ve insani eleştirilerini de yöneltmekten geri durmamıştır. Son olarak, yazar çok fazla grafik ve tablo kullanmaktan da çekinmiştir.

Kitabın “Demokrasi ve İnsan Hakları” başlıklı kısmında yazar, öncelikle insan haklarıyla ilintili olarak demokrasi terimini etimolojik ve ontolojik olarak incelemiş, sonrasında aynı terimin tarihsel süreç içerisindeki evrimini ve değişen unsurlarını açıklamıştır. Akabinde demokrasinin farklı uygulamalarına yer vermiş ve demokrasi ile laiklik olgusu arasındaki ilişkiyi açıklamıştır.

Kitabın “Tarihsel Süreç İçerisinde İnsan Haklarının Gelişimi” başlıklı kısmında yazar, insan hakları kavramının tarihsel süreç içerisindeki evrim sürecini incelemiştir. Bu kapsamda yazar, Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlükler Sözleşmesi), İngiliz İnsan Hakları Bildirgesi, Amerikan İnsan Hakları Bildirgesi ve Fransız Devrimi İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi gibi Birinci Dünya Savaşı öncesi döneme kadar olan dönemde insan haklarına dair gelişmeleri incelemiştir. Bu inceleme esnasında John Locke ve Thomas Hobbes gibi önemli düşünürlerin fikirlerine de yer vermiştir.

Kitabın “Osmanlı Devleti’ndeki Gelişmeler” başlıklı kısmında yazar, Osmanlı İmparatorluğu’nun Yükseliş, Gerileme ve Dağılma dönemlerindeki insan hakları uygulamalarını incelemiştir. Bu dâhilde yazar, Fatih Sultan Mehmet’in ve Kanun-i Sultan Süleyman’ın çıkardığı kanunnamelerden başlayarak Osmanlı’daki insan haklarına dair önemli süreçler olan Sened-i İttifak, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, Birinci Meşrutiyet ve İkinci Meşrutiyet’i incelemiştir. Bu süreçlerin sebepleri, sonuçları ve evrilmesi üzerinde duran yazar, dış etkenleri de diplomatik bir gözle incelemiştir.

Kitabın “İnsani Hukuk ve İnsan Hakları” başlıklı kısmında yazar, Birinci Dünya Savaşı’nın yol açtığı felaketlerin devletler nezdinde büyük tesir yaratmasından ötürü yeryüzünde bir daha böyle bir savaş ihtimalinin vuku bulmamasına dair imzalanan Briand-Kellogg Paktı, Cenevre Sözleşmesi gibi metinleri ve Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi önemli oluşumları incelemiştir. Bu süreçlerin incelenmesiyle yazar kitabın ilerleyen kısımları için ön hazırlık yapmıştır. Ayrıca, uygulamada hukukta ele alınan üç tür savaş suçuna (saldırı

suçu veya barışa karşı suç, insanlığı karşı suç ve dar anlamda suç) dair örnekler de vermiştir. Yazara göre, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle insani hukuk tartışılmaya başlanmıştır; ancak güncel bir konu haline gelmesi Sovyetler Birliği'nin ve Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Balkanlar'da, Afganistan'da ve Kafkasya'da beliren çatışmalar ve Orta Doğu'daki sürekli savaş hali ile olmuştur.

Kitabın “Birinci Dünya Savaşı Öncesinde ve Ertesinde İnsan Hakları” başlıklı kısmında yazar, savaş öncesi ve sonrası dönemde insan hakları hukukunun gelişmiş olmadığını ve bazı sınırlı konularda gelişmeler yaşandığını ifade etmiştir. Savaş sonrası dönemde yaşanan tek olumlu gelişme Milletler Cemiyeti'nin kuruluşu olmasına rağmen İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte bu gelişme başarısız olmuştur. İki savaş arasındaki dönemin kısa olması ve tek gelişmenin Milletler Cemiyeti olmasından ötürü bu kısımda başka bir inceleme yapılmamıştır.

Kitabın “İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra İnsan Hakları Alanında Kaydedilen Gelişmeler” başlıklı kısmında yazar, savaş sonrası dönemden bugüne kaydedilen gelişmeleri incelemiştir. “*Günümüzde, uluslararası insan hakları hukuku tarihte emsali görülmemiş bir düzeydedir.*” diyen yazar Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Konseyi (AK) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi önemli kuruluşları örnek olarak ele almıştır. Yazar, bu kurumların ortak özelliği olarak üye devletlerin iç hukuku üzerindeki belirli yaptırım güçlerini görmüş ve bu sebepten “*İnsan hakları bir ülkenin iç işi olmaktan çıkmıştır*” tezini desteklemiştir. Bu dâhilde yazar, bahsi geçen kurumların genel yapılarına, amaçlarına, söylem-eylem kapasitelerine, faaliyet alanlarına, insan haklarının korunmasına dair düzenledikleri anlaşmalara ve bu anlaşmaların yürütülmesine dair oluşturulan mekanizmalara değinmiştir. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin bu kurumlardaki konumu ve bu kurumların Türk hukukundaki konumunu da inceleyen yazar, bu kısımda ayrıca UNESCO'da ve Avrupa Konseyi'nde Daimi Temsilci olarak bulunmasından ötürü kendi tecrübelerine de yer vermiştir. Loizidou Davası ile ilgili olarak yazarın “*Avrupa Konseyi nezdinde Türkiye Daimi Temsilcisi olarak bu konuda, Avrupa Konseyi Dönem Başkanı Hollanda Daimi Temsilcisi'nin başkanlığındaki müzakere sürecine katıldım. Hollanda'nın istediğimiz istikametteki karar tasarılarına yeterli desteği sağladığına dair güvence vermesi üzerine, Dışişleri Bakanımız Abdullah Gül'ün bizzat verdiği talimat ile Loizidou tazminatı yapılan bir törenle Avrupa Konseyi Sekreteryası'na tarafımdan ödenmiş ve sorun kapanmıştır*” şeklindeki ifadesi bu tecrübelerden birine örnek gösterilebilir.

Kitabın “İnsan Hakları, Demokrasi ve İslam Dünyası” başlıklı kısmında yazar, demokrasi ve insan hakları alanlarındaki ilerlemenin sadece Yahudi – Hıristiyan uygarlığına ait bir husus olduğu tezine karşı çıkmıştır ve bu alanlarda İslam dininin de önemli katkıları olduğunu, yani bu alanların evrensel niteliğe haiz olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, İslam İşbirliği Örgütü'ne; Kahire Deklarasyonu'na; İslam dünyasında Türkiye'nin sui generis pozisyonuna ve

İslam ülkelerindeki demokrasi ve insan haklarına dair farklı anlayışlara ve bu anlayışlara dayalı uygulamalara, eksikliklere, benzerliklere ve farklılıklara da değinmiştir.

Kitabın “İç ve Dış Politika İnsan Hakları” başlıklı kısmında yazar, demokrasi ve insan hakları gibi alanlarda ilerleme kaydetmiş devletlerin geçmişinde ve güncelinde bu kavramlarla bağdaşmayan birtakım faaliyetlerinden örnekler vermiştir. Yazar bugün demokrasi ve insan hakları alanlarında önemli mesafeler kat eden ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi devletlerle birlikte Rusya, Çin ve İspanya gibi büyük devletlerin demokrasi ve insan haklarına dair yapmış oldukları ihlalleri örnek olarak ele almıştır. Bu dâhilde yazar, bu devletlerin günümüzde demokrasi, insan hakları ve temel özgürlükler gibi konularda diğer devletlere telkinlerde bulunurken ve eleştiriler yaparken tarihte bizzat kendilerinin ne kadar vahim insan hakları ihlalleri yapmış olduklarına ve günümüzde de benzeri eylemlerde bulduklarına değinmiştir. Yazarın bu devletlere dair ele aldığı belli başlı örnekler şunlardır:

- İspanya'nın tarihte Amerika kıtasında yaptığı soykırımlar ve bu soykırımlar sonrasında Afrika'dan getirdiği köleler;
- Almanya'nın Reform döneminden itibaren Yahudilere karşı uyguladığı insan hakları ihlalleri;
- İngiltere'nin tarihte Çin ile girdiği Afyon Savaşı'ndaki zorbalıkları;
- Fransa'nın Cezayir'de yaptığı soykırım;
- Çin'in Tiananmen Meydanı'nda 1989 yılında gerçekleşen isyanı bastırmadaki yöntemi ve hâlihazırda gerek Tibet gerekse Doğu Türkistan'da insan haklarını hiçe sayması;
- Rusya'nın hâlihazırda iç politika sorunu olarak gördüğü Çeçen meselesindeki insan hakları ihlalleri;
- ABD'nin Irak'ta Abu Ghraib Hapishanesi'nde yaptığı insan hakları ihlalleri ve Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez ülkelerindeki insan haklarını hiçe sayarak bu ülkeleri stratejik müttefik konumunda görmesi.

Kitabın en önemli iki kısmından biri bu kısımdır, zira yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere demokrasi ve insan hakları gibi normlarda önemli mesafe kat eden devletler pragmatik bir bakış açısıyla iç ve dış politikalarında farklı tutumlar göstermişlerdir. Yazara göre bu gerçek, dış politikada ulusal çıkarların her şeyin üstünde geldiğinin bir ispatıdır.

Kitabın “İnsan Hakları ile Bağlantılı Sorunlar” başlıklı kısmında yazar; terörizm, azınlıklar, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, sığınmacılar, insan kaçakçılığı, kültürel çeşitliliğin tahribatı gibi uluslararası insan haklarına dair birtakım sorunları incelemiştir. Bu sorunların ortak noktasını sınır

tanımamaları olarak gören yazar, bu sorunlarla ilgili örnekler de vermiştir.

Kitabın “İnsani Müdahale” başlıklı kısmında yazar, BM Anlaşması’nın 43. maddesine göndermede bulunarak belirli dönemlerde gerçekleşen insan hakları ihlallerine karşı BM tarafından yapılan insani müdahale çağrılarını incelemiştir. Kitabın diğer en önemli bölümü bu kısımdır, zira insani müdahalelerin hazırlık ve uygulama aşamasında uluslararası toplumun neden yavaş kaldığı tartışılmıştır. Uzun yıllar uluslararası toplum nezdinde görevlerde bulunan yazara göre bu geç kalmanın sebebi uluslararası toplumun kilit aktörlerinden olan devletlerin çoğu kez ulusal çıkarlarını ön plana koymalarıdır. Bundan dolayı, insan hakları ihlallerine sıklıkla göz yummuşlar ya da müdahale etmekte gecikmişlerdir. Örneğin; yazar, Libya’ya müdahalede bulunan uluslararası toplumun Suriye’de ağır insan hakları ihlalleri var olmasına rağmen aynı tutumu sergileyememesinin altında BM Güvenlik Konseyi’nin daimi üyelerinin farklı görüşlerini/ çıkarlarını görmüştür. Bir başka ifadeyle, yazar bu kısımda kitabın hipotezini doğrulayabilecek birtakım çifte standart örneklerine yer vermiştir.

Kitabın “Uluslararası Ceza Mahkemesi, Eski Yugoslavya ve Ruanda Mahkemeleri” başlıklı kısmında yazar, “İnsani Hukuk” başlıklı kısımda değindiği Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin faaliyetleri konusunda detaya inmiştir. Mahkeme’nin faaliyet gösterdiği insanlığa karşı suçların yargılanmasına dair 1990’larda Yugoslavya’daki ve Ruanda’daki büyük kıyımları örnek olarak ele alan yazar, bu kıyımların sorumlularının yargılanmasına dair ad hoc mahkemelerin işleyişini incelemiştir.

Kitabın “Değerlendirme” kısmında yazar aşağıdaki tespitleri yaparak kitaba son vermiştir:

- İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan insan hakları çalışmaları Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle iyice ivme kazanmış ve hâlihazırda uluslararası politikada önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir;
- İnsan haklarındaki ilerlemeler evrenseldir;
- İnsan hakları ve temel özgürlük alanları sınır-ötesi alanlardır, yani artık devletlerin salt bir iç işi değildir;
- İnsan haklarında gelişmiş devletler birçok kez çifte standart uygulamışlardır ve soykırım, terörizm, demokrasi ve insan hakları ihlalleri gibi kavramlardan başkalarına zarar vermek amacıyla, diledikleri biçimde yararlanmışlardır;
- İnsan haklarında gelişmiş devletlerin çifte standart uygulamalarının sebebi dış politika ve ulusal çıkarlarını ön plana koymalarıdır.

Kitabın olumlu eleştirileri olumsuz eleştirilerine ağır basmaktadır. Olumlu

eleştirilerle ilgili ilk olarak, yazar insan hakları gibi oldukça teknik bir konuyu duru bir üslup kullanarak herkesin anlayabileceği bir dilde kaleme almıştır. İkinci olumlu eleştiri olarak, yazar kırk yıl hizmet ettiği diplomatlık mesleğinde Avrupa Konseyi ve UNESCO gibi önemli uluslararası örgütlerde görevlendirildiğindenötürü bu tür kurumların insan haklarına dair faaliyetlerinin bizzat içerisinde yer almış ve bu deneyimlerinden okuyucuya aktarmıştır. Ayrıca, yazarın akademik kimliği olmamasına rağmen literatür taramasında ve referans yapımında göstermiş olduğu hassasiyet taktire şayandır. Son olarak ve en önemlisi yazar “devletlerin dış politika yapım süreçleri ve insan hakları politikaları arasında bağ olduğu” hipotezini geçmiş ve güncel örneklerle doğrulamayı başarmıştır. Kitabın olumsuz eleştirileriyle ilgili olarak kitabın teorik altyapısının olmaması önemli bir eksiklik, ancak yazarın akademik kimliğinden öte bürokratik kimliği göz önünde bulundurulduğunda bu eleştiri göz ardı edilebilmektedir. İkinci olumsuz eleştiri olarak, yazar insan hakları alanında faaliyet gösteren ulusal, bölgesel ve uluslararası örgütlerden bahsetmişse de devlet-dışı aktörlerden pek fazla bahsetmemiştir. Kitabın bir sonraki muhtemel baskısında yazarın bu eleştirileri dikkate alması kitabın içeriğine katkı sağlayacaktır.

Özetle, Emekli Büyükelçi Numan Hazar, kırk yılı aşkın meslek yaşamında yaptığı gözlemlere ve kazandığı engin deneyime dayanarak kaleme aldığı bu kitapta, uluslararası ilişkilerdeki insan hakları sorunlarına bir diplomat bakış açısıyla ayna tutmuştur. Kitapta vurgulanmak istenen husus, insan hakları ve temel özgürlükler konusunun uluslararası ilişkilerde ve diplomaside önemli bir gündem maddesi haline gelmiş olduğu ve buna rağmen uluslararası ilişkilerde ulusal çıkarların hala ön planda olduğudur. Bu çerçevede, bu sorunsalın tarihsel sürecine, arka planına ve gerçekleri anlamaya yardım edecek yönlerine değinilmiştir. İnsan hakları konusuna ilgi duyan bilhassa lisans düzeyindeki öğrenciler için bir giriş niteliğinde olan bu kitap, konunun pratiğini kavramak isteyenler için de başvurulabilecek niteliktedir.